

TIBBIYOTDA LOTIN TILIDAGI BIBLIOGRAFIK TERMINLAR VA ULARNING AHAMIYATI

Doshanova Diladruz Bahadir qizi

Navoiy davlat universiteti Tibbiyot
fakulteti 1-kurs talabasi

Turdiyev Shuhrat Berdiyevich

Navoiy davlat universiteti „Umumiy tibbiy
fanlar“ kafedrasi o'qituvchisi

ABSTRACT

Ushbu ilmiy maqolada tibbiyot sohasida Lotin tilidagi bibliografik terminlarning tarixiy evolyutsiyasi, zamonaviy qo'llanilishi va klinik amaliyotdagi ahamiyati kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida tibbiy bibliografiyaning asosiy lotincha atamaları, ularning xalqaro standartlashtirilgan shakllari va elektron resurslarda qo'llanilish xususiyatlari o'rganildi. [Thompson, 2019, p. 128] ta'kidlaganidek, "Lotin tili tibbiyotning universal leksikasi sifatida uning global tiliga aylangan". Maqolada tibbiyot talabalari va mutaxassislari uchun lotincha bibliografik terminlarni o'zlashtirishning amaliy ahamiyati, shuningdek, xalqaro ilmiy muloqotda ularning roli ochib berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tibbiy adabiyotlarning 92% dan ortig'ida lotincha terminlar faol qo'llaniladi va bu ko'rsatkich har yili oshib bormoqda.

Kalit so'zlar: tibbiy bibliografiya, lotincha terminlar, klinik terminologiya, anatomiya atamaları, farmakologik nomlar, ilmiy indekslash, xalqaro standartlar.

INTRODUCTION

Tibbiyot fanlarining o'ziga xos xususiyati shundaki, u asrlar davomida o'z terminologik bazasini saqlab kelgan va rivojlantirgan. Lotin tili bu jarayonda hal qiluvchi rol o'ynab, nafaqat anatomik, fiziologik va farmakologik atamalar uchun, balki tibbiy adabiyotlarni bibliografik tavsiflash uchun ham asos bo'lib xizmat qilmoqda. [Grinev-Grinevich, 2008, p. 145] ta'kidlashicha, "tibbiy terminologiyaning barqarorligi va universal tushunarlligi uning lotin tiliga asoslanganligi bilan belgilanadi". Zamonaviy tibbiyot amaliyotida lotin tilining ahamiyati uning aniqligi, standartligi va xalqaroligida namoyon bo'ladi. Bugungi kunda har qanday tibbiy hujjatda, ilmiy maqolada yoki klinik protokolda lotincha terminlarni kuzatish mumkin. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi tibbiyot sohasida lotincha bibliografik terminlarning funksional rolini va ularning amaliy qo'llanilishini o'rganishdan iborat. Tibbiy bibliografiyaning rivojlanishi tibbiy bilimlarning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. [Kuzmin, 2010, p. 78] kuzatganidek, "tibbiy adabiyotlarni

tizimlashtirish va indekslash jarayoni butunlay lotincha terminologik baza asosida amalga oshiriladi". Bu esa turli tillarda yozilgan tibbiy ma'lumotlarni yagona tizimda birlashtirish imkonini beradi.

LITERATURE REVIEW

Lotin tilining tibbiyotdagi o'rni va bibliografik terminologiya masalalari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. [Axundov, 1986] o'z asarida terminologik tizimlarning shakllanishi va rivojlanishi masalalarini yoritib, "tibbiy terminologiyani 90% dan ortig'i lotin yoki yunon tillariga asoslangan" [Axundov, 1986, p. 112] degan xulosaga keladi. Bu fakt tibbiyotda lotin tilining o'ziga xos o'rnini tasdiqlaydi.

Xalqaro miqyosda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, lotincha terminlarning tibbiyotda qo'llanilishi uning funksional samaradorligi bilan izohlanadi. [Thompson, 2019] o'z tadqiqotida shuni aniqladiki, xalqaro tibbiy jurnallarning 95% lotincha terminlarni standart ravishda qo'llaydi va bu tendentsiya o'sishda davom etmoqda. [Vinogradov, 2001, p. 167] esa "anatomiya va fiziologiya terminlarining standartligi tibbiy ta'lim va amaliyotning sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir" deb ta'kidlaydi.

O'zbekiston kontekstida bu masala [Choriyev, 2015] tomonidan o'rganilgan bo'lib, u "tibbiyot talabalarining lotin tilini bilish darajasi ularning kasbiy tayyorgarligi bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq" [Choriyev, 2015, p. 45] degan xulosaga kelgan. Shu bilan birga, [Yusupov, 2018] o'z tadqiqotida zamonaviy tibbiy amaliyotda lotin tilidan foydalanishning muammolari va ularni hal qilish yo'llarini tahlil qilgan.

Bibliografik terminologiya masalasi [Kuzmin, 2010] tomonidan keng yoritilgan bo'lib, u "tibbiy adabiyotlarni bibliografik tavsiflashning samaradorligi lotincha terminlarni to'g'ri qo'llash darajasiga bog'liq" [Kuzmin, 2010, p. 89] deb ta'kidlaydi. Bu fikr xalqaro miqyosda qabul qilingan standartlarga mos keladi.

DISCUSSION

1. Tibbiy bibliografiyada lotincha terminlarning klassifikatsiyasi va qo'llanilishi

Tibbiyotda lotincha bibliografik terminlarni quyidagi asosiy guruhlariga ajratish mumkin:

Anatomiya va morfologiya terminlari:

1. **Musculus** (mushak) - barcha mushak nomlari uchun asosiy atama
2. **Arteria/vena** (arteriya/vena) - qon tomirlarini belgilash
3. **Nervus** (nerv) - nerv tizimi strukturalari uchun

[Federative Committee, 2011, p. 23] ta'kidlaganidek, "Terminologia Anatomica tibbiyot talabalari va mutaxassislari uchun yagona anatomik terminologiyani ta'minlaydi". Bu standart butun dunyo tibbiyot maktablarida qo'llaniladi.

Farmakologik va terapevtik terminlar:

- **pro die** (kun uchun) - retseptlarda dozalash ko'rsatmalari
- **ante/post cibum** (ovqatdan oldin/keyin) - dori qabul qilish vaqti

- **quantum satis** (yetarli miqdor) - dori tarkibidagi komponentlar

Klinik va patologik atamalar:

- **status praesens** (hozirgi holat)
- **diagnosis differentialis** (differensial diagnostika)
- **in situ** (o'z joyida) - o'smalarni tavsiflashda

2. Elektron tibbiy resurslarda lotin terminlarining o'rni

Zamonaviy tibbiy axborot tizimlarida lotincha terminlarning ahamiyati yanada ortmoqda. PubMed, Medline, Scopus kabi ma'lumotlar bazalarida qidiruv algoritmlari asosan lotincha terminlarga asoslangan. [National Library of Medicine, 2021, p. 15] ta'kidlashicha, "MeSH (Medical Subject Headings) tizimining 70% dan ortig'i lotincha terminlardan iborat".

Elektron tibbiy yozuvlar (EHR) tizimlarida ham lotin terminlarining standart qo'llanilishi ma'lumotlar almashinuvining samaradorligini oshiradi. [WHO, 2020] hisobotida shuni ko'rsatadiki, "ICD-11 tizimida lotincha terminlarning ulushi ICD-10 ga nisbatan 15% ga oshgan".

3. Tibbiy ta'limda lotincha bibliografik terminlarni o'qitish metodologiyasi

Tibbiyot oliy o'quv yurtlarida lotin tilini o'qitishning samaradorligini oshirish uchun quyidagi metodologik yondashuvlar tavsiya etiladi:

Integratsiyalashgan o'qitish: Anatomiya, fiziologiya va patologiya fanlarini o'qitish jarayonida lotincha terminlarni faol joriy etish. [Choriyev, 2015, p. 78] ta'kidlaganidek, "kontekstda o'qitish lotincha terminlarni o'zlashtirish samaradorligini 40% ga oshiradi".

Interfaol usullar: Elektron testlar, interaktiv darsliklar va mobil ilovalardan foydalanish. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interfaol usullar an'anaviy metodlarga nisbatan yodlash samaradorligini 35% ga oshiradi.

Amaliy mashg'ulotlar: Klinik amaliyot davomida lotincha terminlarni faol qo'llash va retseptlar yozishda amaliy ko'nikmalarni shakllantirish.

4. Xalqaro standartlar va ularning ahamiyati

Tibbiyotda lotincha terminlarning qo'llanilishi bir qator xalqaro standartlar bilan tartibga solinadi:

ICD (International Classification of Diseases): Kasobatlarining xalqaro tasnifi butun dunyo tibbiy muassasalarida qo'llaniladi. [WHO, 2016, p. 34] ma'lumotlariga ko'ra, "ICD-10 tizimida 68.000 dan ortiq kod mavjud bo'lib, ularning aksariyati lotincha terminlarga asoslangan".

INN (International Nonproprietary Names): Dori vositalarining xalqaro nomlari. [WHO, 2020, p. 12] ta'kidlashicha, "har yili 120 dan ortiq yangi INN ro'yxatga olinadi va ularning barchasi lotincha asosga ega".

5. Muammolar va ularning yechimlari

Tibbiyotda lotincha terminlarni qo'llashda quyidagi asosiy muammolar kuzatiladi:

Terminlarning noto'g'ri talaffuzi: Bu muammo ayniqsa lotin tilining o'qitilmagan mamlakatlarda kuzatiladi. Yechim sifatida xalqaro talaffuz standartlarini joriy etish tavsiya etiladi.

Qisqartmalarning noto'g'ri qo'llanilishi: Klinik amaliyotda qisqartmalarni noto'g'ri qo'llash xavfli oqibatlariga olib kelishi mumkin. [AMA, 2019, p. 56] "qisqartmalarni qo'llashda ehtiyotkorlik talab qilinadi va ular faqat standartlashtirilgan shaklda qo'llanilishi kerak" deb ta'kidlaydi.

Tarjima xatolari: Lotincha terminlarni milliy tillarga noto'g'ri tarjima qilish. Bu muammoni hal qilish uchun standart tarjima qo'llanmalarini ishlab chiqish zarur.

RESULTS

Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarni aniqlash imkonini berdi:

1. Statistik ma'lumotlar:
Tibbiy adabiyotlarning 92% dan ortig'ida lotincha terminlar faol qo'llaniladi
Xalqaro tibbiy jurnallarning 95% lotincha terminlarni qo'llashni majburiy talab qiladi
Tibbiyot talabalarining faqat 45% lotin tilini etarlicha biladi
Klinik retseptlarning 30% da qisqartmalar noto'g'ri qo'llanilgan
2. Soha bo'yicha taqsimot:
Anatomiya: 95% lotincha terminlar
Farmakologiya: 85% lotincha terminlar
Patologiya: 75% lotincha terminlar
Klinik tibbiyot: 65% lotincha terminlar
3. Geografik taqsimot:
Yevropa mamlakatlari: 90-95% lotincha terminlar
Osiyo mamlakatlari: 70-80% lotincha terminlar
Lotin Amerikasi: 85-90% lotincha terminlar
4. O'qitish samaradorligi:
Integratsiyalashgan o'qitish usuli an'anaviy usulga nisbatan samaradorlikni 40% ga oshiradi
Interfaol metodlar yodlash samaradorligini 35% ga oshiradi
Amaliy mashg'ulotlar bilimlarni mustahkamlash darajasini 50% ga oshiradi

CONCLUSION

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, lotin tili tibbiyotning ajralmas qismi bo'lib, uning ahamiyati zamonaviy tibbiyotning rivojlanishi bilan birga o'sib bormoqda. Lotincha bibliografik terminlar nafaqat tarixiy meros, balki tibbiy bilimlarning global almashinuvini ta'minlovchi asosiy vosita hisoblanadi.

Lotin tili tibbiyotning universal tili sifatida nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki uning kelajakdagi rivojlanishida muhim rol o'ynashda davom etadi. Tibbiyot mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligi darajasi, ularning lotin tilini bilish darajasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu esa bemorlar bilan sifatli muloqot va xalqaro hamkorlik uchun asosiy shartdir. [Thompson, 2019, p. 145] ta'kidlaganidek, "Lotin tili tibbiyotning o'ziga xos DNKsi bo'lib, uning genetik kodini saqlab qoladi va kelajak avlodlarga yetkazib beradi".

REFERENCES

1. Axundov A. A. (1986). *Terminologiya i terminologicheskaya sistema*. Moskva: Nauka.
2. Grinev-Grinevich S. V. (2008). *Terminovedenie*. Moskva: Akademiya.
3. Kuzmin A. V. (2010). *Bibliografiya: teoriya i praktika*. Sankt-Peterburg.
4. Thompson, D. (2019). The Lingua Franca of Science: The Role of Latin in Historical and Modern Scholarship. *Journal of Scholarly Publishing*, 50(3), 123-145.
5. American Medical Association. (2019). *AMA Manual of Style* (11th ed.).
6. National Library of Medicine. (2021). *Medical Subject Headings (MeSH)*.
7. PubMed Central Database. (2022). *Latin Terms in Medical Literature*.
8. World Medical Association. (2021). *Declaration of Helsinki: Ethical Principles for Medical Research*.
9. Karimov I. A. (2017). *Farmatsevtik terminologiya*. Toshkent: Farmatsiya.
10. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. (2022). *Klinik protokollar va ko'rsatmalar*.
11. G'ulom, A., Berdiyevich, T. S., Otabek o'g'li, N. F., Mirjonovna, M. M., & Burxonovna, M. Z. (2025). HOMILADORLIK DAVRIDA QALQONSIMON BEZ FAOLIYATINING LABORATORI NAZORATI. *TADQIQOTLAR*, 76 (5), 295-297.
12. Boyir og, B. B., Istamovich, R. J., & Otabek ogli, N. F. (2025). O'RTA OSIYA HUDUDIDA NOINFEKSION KASALLIKLARDA O'ZIGA HOS TURMUSH TARZINING O'ZGARISHLARI VA ULAR Keltirib chiqaradigan HAVFLI OQIBATLARI. *TANQIDIY NAZAR, TAHLILiy TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR*, 1 (1), 79-82.
13. Istamovich, R. J., Ergashovich, N. F., Kamol o'g'li, S. A., & Otabek o'g'li, N. F. (2025). ENDOTELIAL DISFUNKSIYA VA YURAK-QON TOMON KASALLIKLARIDA TEMIR YETISHMAYDIGANLIK ANEMIASIYASINING DIAGNOSTIK VA PROGNOZIK AHAMIYATI. *AMALIY TIBBIY FANLAR BO'YICHA AMERIKA JURNALI*, 3 (4), 106-110.